

УДК 37.043

підготовка молоді до життя в полікультурному світі – вимога сьогодення

Т.Г. Веретенко

Київський університет імені Бориса Грінченка

Стаття присвячена розкриттю важливості полікультурної освіти у сучасному освітньому просторі, акцентовано увагу на необхідності підготовки молоді до життя у сучасному полікультурному світі та ролі закладів освіти.

Ключові слова: полікультурна освіта, підготовки молоді, заклади освіти.

Стаття посвящена раскрытию важности поликультурного образования в современном образовательном пространстве, акцентируется внимание на необходимости подготовки молодежи к жизни в современном поликультурном мире и роли учреждений образования.

Ключевые слова: поликультурное образование, подготовки молодежи, учреждения образования.

Постановка проблеми. Освіта, що забезпечує дуже важливий процес розвитку когнітивних, соціальних, емоційних характеристик особистості, не може не реагувати на події, що відбуваються в суспільстві. Завдяки освіті не тільки зберігається стійкість суспільства, але й модифікуються форми і типи взаємин людей, взаємодії культур. У контексті останнього роль освіти особливо зростає в поліетнічних країнах і регіонах, де освіта покликана не тільки сприяти збереженню традиційних позитивних форм виховання, що визначають відтворення мови, звичаїв, які забезпечують етнічну ідентичність, але й забезпечити стійкість цих досягнень в умовах міжкультурної взаємодії, допомогти знайти новий рівень осмислення етнокультурних елементів у

розвитку загальної культури конкретного суспільства, і нарешті, забезпечити прилучення кожного етносу до загальнолюдських досягнень. Вищі навчальні заклади мають забезпечувати можливості для входження особистості у світовий освітній простір, формуючи ціннісні орієнтири життєвих перспектив у дусі миру, прав людини, демократії, терпимості й соціальної гармонії, підтримуючи збереження й популяризацію всесвітньої спадщини, володіння різними мовами.

Як свідчать дослідження, роль освіти як чинника культурного розвитку й прогресу явно недооцінювалася в останні десятиліття: вона не розглядалася як засіб розв'язання найгостріших соціально-політичних, міжетнічних, міжкультурних проблем у сучасній Україні. Але ж саме освіта завжди слугувала головною умовою збереження накопиченого потенціалу знань, досягнень, традицій та моделей поведінки і була дієвим засобом розвитку людини, підвищення її культурного рівня, свідомості й самосвідомості

Метою статті є розкриття принципів й установ в діяльності вітчизняної освіти в ситуації розвитку полікультурного суспільства, які набувають сьогодні особливої гостроти й надзвичайної важливості. Перед освітньою наукою постає завдання виробити засобами освіти й виховання нову концепцію інтеграції в демократичне суспільство різних за характером і кількістю спільнот та індивідів. На найзагальнішому рівні ця концепція має відобразити, або спроектувати, можливості передачі індивідові необхідних знань і вмінь, аби світ, ставши відкритим для нього, не відмовляючись від коренів, що визначають його ідентичність, міг передбачити відповіді на питання про волю й право на унікальність, про умови цілісності суспільства й індивіда.

Водночас освітня політика не відбиває реальних проблем співіснування різних етнічних груп. У сучасних умовах соціально-економічної дестабілізації прагнення тієї або іншої нації, народності зберегти оригінальність іноді має негативні вияви. Щоб студент – етнічний мусульманин – став віротерпимим, йому потрібно показати віротерпимість ісламу, дати можливість одержувати

знання про культуру ісламу. Щоб українець, який є православним християнином, був терпимим до представників інших релігій, йому треба надати можливість одержувати знання про релігійну культуру у всесвітньому контексті.

Концепція культури миру висунула завдання кардинального відновлення: а) змісту освіти; б) методів і технологій навчання; в) сформованих принципів взаємин “викладач — студент”; г) усієї атмосфери студентського життя.

У документах, прийнятих ЮНЕСКО і на їхній основі — українськими державними структурами, відзначається, що зміни в дусі культури миру й толерантності повинні торкнутися всіх ланок освітньої системи — від дитячого садку до інститутів підвищення кваліфікації вчителів. Рекомендується використовувати три основні шляхи: а) у процесі вивчення всіх предметів; б) через міждисциплінарні зв'язки; в) у вигляді спеціальних курсів і занять.

Інтеграція культури миру в усі навчальні предмети вимагає створення нових навчальних програм, підручників і посібників, пронизаних ідеями культури миру й ненасильства, співробітництва і партнерства.

Підготовка молоді до життя в полікультурному світі належить до пріоритетних завдань освіти. Одна з найважливіших функцій навчального закладу — навчити людей жити разом, допомогти їм перетворити існуючу взаємозалежність держав і етносів у справжню солідарність. З цією метою освіта має сприяти тому, щоб, з одного боку, людина усвідомила свої корені й тим самим могла визначати місце, яке вона займає у світі, і, з другого боку — прищепити їй повагу до інших культур [2М., с. 5].

В українських державних документах, у наукових публікаціях українських авторів повільно, але неухильно змінюється ставлення до проблем виховання, починаючи від Закону України “Про освіту”, відповідно до статті другої якого одним з головних принципів державної політики в освітянській сфері є “вільний розвиток особистості, виховання підрастаючих поколінь у дусі працьовитості, поваги до прав і свобод людини, любові до природи, Батьківщини, родини”, і

закінчуючи інформаційно-аналітичним матеріалом МОН України “Реалізація в Україні принципів і задач Болонського процесу” (вересень, 2003), де підкреслюється вірність України міжнародним принципам розвитку освіти [1Р., с. 1-15].

Співвідношення освіти й культури фахівці розглядають у різних аспектах: через формування освіти в полікультурному середовищі; описи та прогнозування образу культурної й освіченої людини конкретної історичної епохи; розкриття специфіки культурно-освітнього середовища зростаючої людини; узагальнення, збереження й відродження культурно-освітніх традицій народу, етносу, нації.

Міжнародна енциклопедія освіти (1994), узагальнюючи теоретичні положення й практику, що виникають у навчально-виховних установах, розглядає полікультурну освіту як важливу частину сучасної загальної освіти, що сприяє засвоєнню студентами знань про інші культури; з'ясуванню загального й особливого в традиціях, способі життя, культурних цінностях народів, вихованню молоді в дусі поваги інокультурних систем.

Полікультурна освіта спрямована на збереження й розвиток усього різноманіття культурних реалій, у тому числі й народнопедагогічних, що існують у співтоваристві, на передачу цієї спадщини молодому поколінню. У етнопедагогічному аспекті полікультурна освіта враховує культурні та виховні інтереси різних етносів і передбачає:

- адаптацію людини до різних цінностей у ситуації існування безлічі різнорідних культур;
- взаємодію між людьми з різними традиціями; орієнтацію на діалог культур;
- відмова від культурно-освітньої монополії одних націй і народів стосовно інших [3, с. 41].

Такі підходи припускають розуміння змісту і значення унікального поєднання різних культур, несхожості людей і значення спільних для всіх чеснот. Це надзвичайно важливо в процесі виховання особистості, здатної

виявити готовність до розуміння і співробітництва, терпимість до інакомислення, критичного осмислення судження, заснованого на моральних цінностях.

Ознайомлення студентів з особливостями культури свого й іншого народів на заняттях і поза ними, у вільному спілкуванні, у тому числі зі студентами різних культур, сприяє формуванню в молодого покоління об'єктивного бачення світу. Мова йде про виховання культурних, освічених громадян країни, які ознайомлені з традиціями, звичаями, віруваннями, соціально-побутовим укладом життя, уявленнями про світ інших народів. Знання багатства міжнаціональних культур забезпечує розвиток культури національних взаємодій, взаєморозуміння, взаємоповаги, гармонізації інтересів і прагнень молодих людей. Сьогодні відбувається становлення нового типу взаємин поколінь – діалогу культур, що потребує здатності молоді до конструктивної співпраці. Діалог культур, таким чином, не ідеологічна вимога сучасних ліберальних держав, а життєва потреба кожної культури. Будь-яка національна самоізоляція означає смерть: швидке або затяжне, але вмирання.

Метою полікультурної освіти є розробка освітньої політики, програм підготовки фахівців, змісту освіти, установлення психологічного й морального клімату відносин між усіма учасниками освітнього процесу на всіх його рівнях, за яких кожен студент, незалежно від кольору шкіри, розрізу очей, етнічного походження, фізичних і розумових рис, статі, вікових, релігійних, політичних, класових, мовних відмінностей, мав би всі необхідні можливості для свого інтелектуального, соціального і психологічного розвитку. [5, с. 112]

Сучасні педагогічні реалії вимагають, з одного боку, враховувати в освіті етнокультурний фактор, з другого боку – створювати умови для пізнання культури інших народів, виховання толерантних відносин між людьми, що належать до різних етносів, конфесій, рас.

Стереотипне сприйняття людей певного етносу може призводити до етнічної напруги й конфліктів, що, на жаль, є непоодиноким явищем у

молодіжному середовищі. Одним з найважливіших завдань виховної роботи у ВНЗ є подолання стереотипного ставлення студентів до представників інших етнічних груп. Кожного студента слід сприймати як особистість, що має власну гідність й особистісні якості; визначальним чинником у формуванні взаємин між студентами мусять стати поведінка і вчинки, а не етнічна належність.

Аналіз досліджень та публікацій дає можливість зрозуміти сутність, цілі, функції полікультурної освіти. Важливими для розуміння ролі полікультурної освіти в становленні особистості є ідеї П. Каптерєва про взаємозв'язок національного й загальнолюдського в педагогіці. До особливостей педагогічного процесу, зумовлених національними цінностями, П. Каптерєв відносив мову, релігію, побут. Засвоєння рідної мови він розглядав як прилучення до національних духовних цінностей і разом із тим до загальнолюдських знань, що формують наукові погляди про навколишній світ. Педагог закликав розвивати в дітях почуття належності до всього людства, "наскільки можливо скорочувати в школах думки про те, що рідний народ — єдиний носій справжньої культури, а інші народи мають служити йому" [7, с. 421]. За автором, педагогічна діяльність спочатку реалізується на основі національного ідеалу, а потім трансформується в діяльність із досягнення загальнолюдського ідеалу. У вихованні, підкреслював він, "потрібно звертатися не до одного народу, а до багатьох, розглядати їхні ідеали й цінними чужими властивостями доповнити недоліки свого національного ідеалу; народне треба поєднувати з іноземним, з усенародним і загальнолюдським" [7, с. 56-57].

До найбільш значущих філософських ідей, що лежать в основі полікультурної освіти й розкривають її сутність та можливість здійснення, належать ідеї цілісності культурно-історичного розвитку людства й певної схожості культур, проголошені видатними істориками й філософами сучасності А. Тойнбі, Е. Ейлером, М. Данилевським. Ці ідеї допомагають пізнати діалектичні закони взаємодії етнокультурних систем, усвідомити мозаїчність етнокультурної картини світу й водночас її гармонійної єдності.

Для розуміння сутності полікультурної освіти особливе значення мають положення М. Бахтіна про людину як унікальний світ культури, що вступає у взаємодію з іншими особами-культурами, творить себе в процесі такої взаємодії й впливає на інші. Ці положення згодом були використані С. Біблером, В. Оконєм та іншими вченими в розробці теорії й практики діалогового навчання. Механізмом взаємовпливу осіб-культур у їхніх концепціях виступає діалог, що інтерпретується вченими як форма спілкування окремих людей і як спосіб їхньої взаємодії з об'єктами культури й мистецтва в історичній перспективі. Слово (думка, свідомість), за М. Бахтіним, знаходить у діалозі нескінченну безліч нових змістів. Усвідомлення власного "я" відбувається через спілкування з іншими. Установка на розвиток особистості через розуміння культур в історичних середовищах, розгортання діалогу навколо ключових проблем їхнього відтворення й взаємодії дозволяють усвідомити, що культура має різноманітні вияви в часі та просторі й допомагає визначити місце та призначення людини в сучасному світі.

Важливі висновки для обґрунтування полікультурної освіти випливають з культурно-історичної теорії розвитку поведінки й психіки Л. Виготського, відповідно до якої джерела й детермінанти психічного розвитку лежать в культурі, що історично розвивається. Розглядаючи розвиток психіки як опосередкований процес, учений доводив, що опосередкування полягає в присвоєнні (освоєнні) культурно-історичного досвіду і що всяка функція в культурному розвитку молодшої людини з'являється на сцену двічі, у двох планах: по-перше, у соціальному, потім психологічному, спочатку між людьми — як категорія інтерпсихічна, потім усередині молодшої людини — як категорія інтрапсихічна. Перехід ззовні всередину трансформує сам процес, змінює його структуру й функції. За усіма цими функціями, їхніми відношеннями генетично стоять соціальні відносини, реальні стосунки людей.

Дослідниці І. Лощенова та В. Болгаріна визначають полікультурну освіту як “освіту, для якої ключовим поняттям є культура як уселюдське явище; це засіб допомогти особистості в подоланні шляхів від засвоєння етнічної, національної культури до усвідомлення спільності інтересів народів у їхньому прагненні до миру, злагоди, прогресу через культурний розвиток” [8, с. 5].

Таким чином, протягом тривалого історичного періоду видатні вчені висували й розробляли ідеї позитивної міжнаціональної взаємодії, виховання молоді в дусі взаєморозуміння, взаємопізнання, співробітництва і взаємозбагачення.

Донецький правознавець Н. Рагозін вважає, що інтеркультурна освіта має бути спрямована на подолання етноцентризму знань і системи освіти, на формування людини, яка поважає права іншої, приймає її в цій відмінності і яка готова до діалогу з іншими людьми для досягнення взаєморозуміння і взаємоприйнятних рішень.

Ми підтримуємо думку автора про те, що головними цілями полікультурної освіти мають стати: 1) задоволення освітніх запитів представників усіх етносів; 2) підготовка людей до життя в поліетнічному соціумі. Це зумовлює ряд конкретних педагогічних завдань, а саме:

- глибоке й усебічне опанування історії та культури свого народу;
- формування уявлення про розмаїття культур в Україні та світі, розуміння і внутрішнього прийняття рівноправності народів, і рівноцінності їхніх культур, виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей як чинника поступального розвитку світової цивілізації й самореалізації особистості; виховання позитивного ставлення до культурних розходжень, що забезпечують прогрес усього людства й сприяють самореалізації окремої особистості;
- створення умов для інтеграції студентів у культури інших народів;
- розвиток умінь і навичок продуктивної взаємодії з носіями різних культур;

- виховання в дусі миру, розвиток етнотолерантності;
- формування усвідомлених позитивних ціннісних орієнтацій особистості щодо культурної спадщини України;
- виховання поваги до історії та культури інших народів: створення полікультурного середовища як основи для взаємодії особистості з елементами інших культур;
- формування здатності студента до особистісного культурного самовизначення.

Автор виділяє основні принципи полікультурної освіти: етнокультурна спрямованість освіти; етнопедагогізація освітнього процесу; діалог культур; творча доцільність уживання, збереження і створення нових культурних цінностей [3, с. 41].

Полікультурна освіта означає орієнтацію на формування особистості з глобальним мисленням у всій повноті інтелектуального, культурного, психологічного й соціального розвитку.

Відбиваючи зміст полікультурної освіти, важливо враховувати: соціокультурне оточення студентів (етнічний і конфесійний склад, настанови й упередження, що панують в оточенні; індивідуальні інтереси студентів до проблем полікультурного суспільства чи окремих соціокультурних груп); етнічні й соціально-економічні особливості регіону (території компактного проживання етносів, провідні форми їхньої господарської діяльності; соціокультурне становище в регіоні, країні, світі (процеси зближення країн, етнічних і конфесійних груп, розвиток конфліктів та їхніх наслідків, культурну експансію й формування націоналізму тощо).

Реалізація полікультурної освіти передбачає розробку програми підготовки студента як посередника між культурами різних народів, організатора міжкультурної комунікації. Важливими компонентами освіти в умовах полікультурного світу й поліетнічного українського суспільства повинні стати:

- знання студентом завдань, основних ідей, понять полікультурної освіти;
- культурологічні, етноісторичні, етнопсихологічні знання, що дозволяють усвідомити різноманіття сучасного світу й специфіку культурних виявів на рівні особистості, групи, соціуму, забезпечити розуміння важливості культурного плюралізму для особистості й суспільства;
- уміння виділяти або вносити в зміст вищої освіти ідеї, що відбивають культурне розмаїття світу, країни, етнічної групи;
- уміння організувати навчальний процес як діалог носіїв різних культур у часі і просторі.

Полікультурна освіта — це не якийсь новий тип або вид навчання. Це визначені принципи, за якими необхідно організувати освітні стандарти, а також навчально-виховний процес студентів. Полікультурна освіта рятує від культурної неграмотності, від стереотипів і упереджень, виступає проти замовчування "незручних" питань. Мета полікультурної освіти — сприяти за допомогою вищих та середніх спеціальних навчальних закладів, родини і громадських організацій створенню в Україні демократичної держави, що характеризується: толерантністю; культурним плюралізмом; рівними правами, обов'язками й можливостями для всіх громадян; участю всіх у прийнятті рішень, що стосуються життя суспільства; справедливістю; повагою рішень більшості й захистів прав меншості; волею вибору людиною своїх культурних ідентичностей. Досвід життя в культурному різноманітті набувається з роками, і важливо навчити студентів тому, що немає гарної або поганої, високої або низької, розвиненої або нерозвиненої культури. Вони просто різні, не схожі одна на одну, мають свої переваги і недоліки, сильні й слабкі сторони.

Особливість полікультурної освіти полягає в багатоаспектності її змісту, що дозволяє розглядати цю проблему в різних навчальних дисциплінах гуманітарного, природничонаукового, художньо-естетичного циклів, у спеціальних курсах з історії і культури окремих народів.

Складовими полікультурної освіти є особливості етнопедагогічного середовища конкретної місцевості; етнотолерантність у відносинах; культура міжнаціональної взаємодії; специфіка культур етносів, що населяють дану територію; основні психологічні особливості етносів, що проживають на ній. Видається доцільним звертати увагу студентів не тільки на загальні елементи етнічних культур: чим більше вони довідаються про особливості різних культур, тим зрозумілішими будуть для них чужі вчинки, погляди. Розуміння — перша сходинка до миру й злагоди.

Полікультурна освіта пов'язана з формуванням у студентів демократичного світогляду, для чого необхідним є ознайомлення з демократичними цінностями. Традиції добросусідства як важливий соціальний механізм, що підтримує цілісність народу, виконують також багато інших важливих функцій, серед яких: регуляція стосунків людей, які живуть поруч; взаємодопомога; виховання доброзичливості й товариськості у молодих людей, які включені в повсякденну систему відносин з іншими людьми [3, с. 46].

Висновик. Зважаючи на зазначене вище, найважливішою закономірністю розвитку сучасного суспільства вважаємо зближення країн і народів та посилення їхньої взаємодії. Тому перед освітою гостро постає завдання підготовки молоді до життя в умовах багатонаціонального, полікультурного середовища, формування умінь спілкуватися й працювати з людьми різних національностей, рас, віросповідань.

Література

- 1.Макаев В. В., Малькова З. А., Супрунова Л. Л. Поликультурное образование — актуальная проблема современной школы // Педагогика. — 1999. — № 4. — С. 3-10.
- 2.Реалізація в Україні принципів та завдань Болонського процесу: Інформ.-аналіт. Матеріал МОН України. К., 2003. 15 с.
- 3.Палаткина Г.В. Мультикультурное образование: современный подход к воспитанию на народных традициях // Педагогика. - №5 — 2002 — С. 41-47

5.Дворникова Е. Н. Проблемы воспитания толерантной личности через формирование культурной идентичности // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика). – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО „МОДЭК”, 2003. – С. 50-52.

6.Калошин В. Ф., Безносюк О. О. Щоб педагогічний конфлікт не отруював життя // Педагогіка толерантності. – № 1 (19). – 2002. – С. 62-66.

7.Каптерев П. Ф. Избранные педагогические сочинения; Под ред. А. М. Арсеньева. – М.: Педагогика, 1982. – 704 с.

8. Болгаріна В., Лощенова І. Культура і полікультурна освіта // Шлях освіти. – 2002. – № 1. – С. 2-6.